

**ISO 9001 STANDARTINING BOSHQA ISO STANDARTLARI BILAN
UYG‘UNLASHISHI INTEGRATSIYALASHGAN MENEJMENT TIZIMINI
SHAKLLANTIRISHNING METODIK ASOSLARI**

Mohinur Olimova

Neft va gaz konlari geologiyasi hamda qidiruvi instituti,
davlat muassasasi kichik ilmiy xodimi.

[https://doi.org/ 10.5281/zenodo.23402880](https://doi.org/10.5281/zenodo.23402880)

Annotatsiya. Ushbu tezisda ISO 9001 sifat menejmenti tizimi standartining ISO 14001 (ekologik menejment), ISO 45001 (mehnat xavfsizligi va sog‘liqni saqlash), ISO/IEC 27001 (axborot xavfsizligi) hamda ISO 19011 (audit yo‘riqnomasi) bilan uyg‘unlashish mexanizmlari tahlil qilinadi. ISO 9001 tashkilotda jarayonli yondashuv, mijoz talabini bajarish, riskka asoslangan fikrlash, rahbariyat mas‘uliyati, hujjatlashtirilgan axborot, ichki audit, boshqaruv tahlili va doimiy yaxshilash tizimini shakllantiradi. Aynan ushbu umumiy boshqaruv elementlari boshqa ISO menejment standartlari bilan integratsiyalashgan tizim yaratish uchun metodik asos bo‘lib xizmat qiladi. Maqolada standartlarni mexanik qo‘shish emas, balki yagona siyosat, yagona risklar reyestri, umumlashtirilgan jarayon xaritasi, integratsiyalashgan audit va yagona boshqaruv tahlili orqali uyg‘unlashtirish zarurligi jadval va chizmalar yordamida asoslanadi.

Kalit so‘zlari: ISO 9001, sifat menejmenti, integratsiyalashgan menejment tizimi, ISO 14001, ISO 45001, ISO/IEC 27001, ISO 19011, riskka asoslangan fikrlash, ichki audit, doimiy yaxshilash.

Kirish

ISO 9001 standarti tashkilotda mahsulot yoki xizmat sifatini barqaror ta‘minlash, mijoz talablarini aniqlash va bajarish, jarayonlarni nazorat qilish hamda natijalarni doimiy yaxshilashga qaratilgan xalqaro menejment talablarini belgilaydi. ISO rasmiy tavsifida ISO 9001 sifat menejmenti tizimini yaratish, joriy etish, qo‘llab-quvvatlash va doimiy yaxshilash talablarini belgilovchi global tan olingan standart sifatida izohlanadi. Standartning amaliy ahamiyati shundaki, u korxona yoki muassasada sifatni alohida nazorat bo‘limi vazifasi sifatida emas, balki rahbariyat qarorlari, jarayonlar, resurslar, xodimlar kompetensiyasi, hujjatlar, baholash va takomillashtirish bilan bog‘langan yaxlit boshqaruv tizimi sifatida talqin qiladi.

Zamonaviy tashkilotlar faqat sifat bilan cheklanib qolmaydi. Ular ekologik mas‘uliyat, mehnat xavfsizligi, axborot xavfsizligi, energiya samaradorligi, korrupsiyaga qarshi boshqaruv, biznes uzluksizligi va ijtimoiy mas‘uliyat kabi ko‘plab yo‘nalishlarda ham talablar bilan ishlaydi. Shuning uchun ISO 9001 standartini boshqa ISO standartlari bilan uyg‘unlashtirish zaruriyati paydo bo‘ladi. Amaliyotda bu jarayon integratsiyalashgan menejment tizimi (IMS) deb yuritiladi. Uning mohiyati har bir standart uchun alohida-alohida hujjat, audit, rahbariyat tahlili va risklar tizimini yuritish emas, balki umumiy boshqaruv mexanizmlari orqali bir nechta talabni yagona tizimda bajarishdan iborat.

ISO 9001 ning boshqa ISO standartlari bilan uyg‘unlashish imkoniyati, avvalo, uning jarayonli yondashuvga tayanishi bilan izohlanadi. Jarayonli yondashuv tashkilot faoliyatini alohida bo‘limlar yig‘indisi sifatida emas, balki kirish resurslari, bajariladigan faoliyat, mas‘ul shaxslar, nazorat nuqtalari va chiqish natijalari orqali tushuntiradi. Masalan, xarid jarayoni faqat

yetkazib beruvchini tanlash emas; u sifatga ta'sir qiladigan materialni olish, ekologik mezonlarga rioya qilish, mehnat xavfsizligiga xavf tug'dirmaydigan texnika yoki modda tanlash, axborot xavfsizligi talablariga mos shartnoma tuzish kabi bir nechta talabga aloqador. ISO 9001 ning jarayon xaritasi aynan shu nuqtada ISO 14001, ISO 45001 va ISO/IEC 27001 talablari bilan bog'lanadi.

Ushbu tadqiqotning maqsadi — ISO 9001 ni ISO 14001, ISO 45001, ISO/IEC 27001 va ISO 19011 bilan uyg'unlashtirishning metodik asoslarini aniqlash hamda integratsiyalashgan menejment tizimining alohida tizimlarga nisbatan afzalliklarini ko'rsatishdan iborat. 1-rasmda ISO 9001 ning boshqa to'rt standart bilan o'zaro bog'liqligi "yadro–shoxobcha" tamoyilida ko'rsatilgan: sifat menejmenti tizimi markaziy o'rinni egallaydi, qolgan standartlar esa unga umumiy boshqaruv mexanizmlari orqali ulanadi.

Materiallar va metodlar

Tadqiqot beshta xalqaro standartning amaldagi rasmiy matnlari — ISO 9001:2015, ISO 14001:2015, ISO 45001:2018, ISO/ IEC 27001:2022 va ISO 19011:2018 — ni qiyosiy tahlil qilishga asoslanadi. Asosiy metod sifatida qiyosiy-tarkibiy tahlil qo'llanilgan: standartlarning bandlari yagona Oliy darajali tuzilma (High Level Structure, HLS / Annex SL) bo'yicha solishtirilib, umumiy boshqaruv elementlari ajratib olingan. Bundan tashqari, jarayonli modellashtirish (bitta jarayon misolida to'rt standart talabini birlashtirish) va risklarni umumlashtirish usullaridan foydalanilgan.

Barcha zamonaviy ISO menejment standartlari yagona HLS asosida qurilgani uchun ularning bandlari mazmunan o'xshashdir.

ISO 9001 va ISO 14001 o'rtasidagi uyg'unlik sifat va ekologik natijalar o'rtasidagi aloqada ko'rinadi. ISO 9001 mijoz talabini bajarish va mahsulot yoki xizmat sifatini barqarorlashtirishga qaratilgan bo'lsa, ISO 14001 tashkilotning atrof-muhitga ta'sirini boshqarish, ekologik majburiyatlarga rioya qilish, ifloslanishning oldini olish va ekologik ko'rsatkichlarni yaxshilashga xizmat qiladi. ISO 14001 ning amaldagi izohida standart tashkilotlarga ekologik ta'sirlarni boshqarish, tegishli huquqiy talablarga rioya qilish va ekologik samaradorlikni yaxshilashda tizimli asos berishi qayd etilgan. Uyg'unlashgan tizimda sifat rejalashtirilganda ekologik jihatlar ham ko'riladi: xomashyo tanlash, chiqindini kamaytirish, energiya sarfini optimallashtirish, mahsulot hayotiy davrini hisobga olish va yetkazib beruvchilarning ekologik majburiyatlarini baholash.

ISO 9001 va ISO 45001 integratsiyasi

ISO 9001 va ISO 45001 ning integratsiyasi ishlab chiqarish yoki xizmat ko'rsatish jarayonlarida sifat bilan mehnat xavfsizligini bir-biridan ajratmaslikni talab qiladi. Sifatli mahsulot ishlab chiqarish jarayonida xodimlar sog'lig'i va xavfsizligi e'tibordan chetda qolsa, tizim barqaror bo'la olmaydi. ISO 45001 mehnat xavfsizligi va sog'liqni saqlash menejmenti tizimi orqali xatarlarni aniqlash, xavf manbalarini boshqarish, hodisalarning oldini olish, xodimlar ishtirokini kuchaytirish va mehnat sharoitlarini yaxshilashga qaratilgan.

ISO 9001 bilan uyg'unlashtirilganda ishlab chiqarish jarayoni uchun sifat ko'rsatkichi bilan birga xavfsizlik ko'rsatkichi ham belgilanadi: nuqsonlar soni va mijoz shikoyati bilan bir qatorda jarohatlanish koeffitsiyenti, xavfli holatlar qaydi va profilaktik chora bajarilishi ham tahlil qilinadi.

ISO 9001 va ISO/IEC 27001 uyg'unligi

ISO 9001 ning ISO/IEC 27001 bilan uyg'unlashishi raqamli iqtisodiyot va elektron boshqaruv sharoitida alohida ahamiyat kasb etadi. Sifat menejmenti tizimida hujjatlar, mijoz ma'lumotlari, shartnomalar, loyihalar, texnik talablar, sinov natijalari, yetkazib beruvchi ma'lumotlari va audit yozuvlari axborot sifatida yuritiladi.

Bu axborotlar maxfiylik, yaxlitlik va mavjudlik tamoyillari asosida himoyalansa, sifat tizimining ishonchliligi zaiflashadi. ISO/IEC 27001 axborot xavfsizligi menejmenti tizimi (ISMS) bo'yicha xalqaro standart bo'lib, tashkilotlarga axborot xavfsizligi tizimini yaratish, joriy etish, qo'llab-quvvatlash va yaxshilash talablarini beradi.

Demak, ISO 9001 dagi "hujjatlashtirilgan axborot" nazorati ISO/IEC 27001 dagi axborot aktivlarini himoyalash talablari bilan birlashadi.

Yagona risklar reyestri yondashuvi

Standartlarni uyg'unlashtirishning asosiy vositalaridan biri umumiy risklar reyestrini yaratishdir. ISO 9001 riskka asoslangan fikrlashni sifat maqsadlariga erishish va nomuvofiqliklarning oldini olish vositasi sifatida ko'radi. ISO 14001 da risklar ekologik jihatlar va huquqiy majburiyatlar bilan, ISO 45001 da xavf manbalari va xodimlar sog'lig'i bilan, ISO/IEC 27001 da esa axborot aktivlari va xavfsizlik tahdidlari bilan bog'lanadi. Agar tashkilot har bir standart uchun alohida risklar ro'yxatini yuritsa, takrorlanish, qarama-qarshi baholash va mas'uliyatning tarqalib ketishi yuzaga keladi. Integratsiyalashgan yondashuvda esa bir jarayon doirasida barcha risklar birgalikda ko'riladi.

Yagona siyosat, maqsadlar va hujjatlashtirilgan axborot

Uyg'unlashgan menejment tizimida siyosat va maqsadlar ham bir-birini inkor qilmasligi kerak. Ko'p tashkilotlarda "sifat siyosati", "ekologik siyosat", "mehnat xavfsizligi siyosati" va "axborot xavfsizligi siyosati" alohida hujjatlar sifatida mavjud bo'ladi. Bunday yondashuv noto'g'ri emas, biroq strategik boshqaruv nuqtayi nazaridan ular yagona korporativ siyosatga bog'lanishi lozim. Masalan, "mijoz qoniqlashini oshirish" maqsadi "chiqindini kamaytirish", "xodimlar xavfsizligini ta'minlash" va "mijoz ma'lumotlarini himoya qilish" maqsadlari bilan zid bo'lmasligi kerak. Aksincha, sifatli mahsulot ekologik mas'uliyat, xavfsiz mehnat va ishonchli axborot boshqaruvi orqali barqaror natija beradi.

Hujjatlashtirilgan axborot uyg'unlashuvning eng sezgir yo'nalishidir. ISO 9001 talablarini bajarish uchun ko'plab tartiblar, yozuvlar, dalillar, reja va hisobotlar yuritiladi. Boshqa standartlar ham shunga o'xshash hujjatlarni talab qiladi. Agar tashkilot standartlarni alohida joriy etsa, bir xil mazmundagi hujjatlar ko'payadi. Integratsiyalashgan tizimda esa bitta hujjat bir nechta standart talabini qoplashi mumkin. Masalan, "Ichki audit tartibi" ISO 9001, ISO 14001, ISO 45001 va ISO/IEC 27001 talablariga mos ravishda ishlab chiqiladi; faqat audit mezonlari har bir yo'nalish bo'yicha aniqlashtiriladi. Tahlilda barcha standartlarni bog'lovchi umumiy aylan sifatida PDCA (Plan–Do–Check–Act) tsikli asos qilib olingan (2-rasm).

Natijalar:

Qiyosiy tahlil natijasida (1-jadval) barcha besh standart kontekst, rahbariyat mas'uliyati, rejalashtirish, kompetensiya, hujjatlashtirilgan axborot, operatsion nazorat, monitoring, ichki audit, boshqaruv tahlili va doimiy yaxshilash kabi umumiy bandlarga ega ekani aniqlandi. Bu

bandlar integratsiyalashgan tizimning umumiy o'zagini tashkil etadi va har bir standart uchun alohida takrorlanishi shart emas.

Integratsiyalashgan ichki audit

Ichki audit ISO standartlarini uyg'unlashtirishda markaziy nazorat mexanizmi hisoblanadi. ISO 19011 menejment tizimlarini audit qilish bo'yicha yo'riqnoma bo'lib, audit dasturini rejalashtirish, auditor kompetensiyasi, audit o'tkazish va natijalarni baholashga metodik asos beradi. Integratsiyalashgan auditning afzalligi shundaki, bitta jarayon tekshirilgan ekan, unda sifat, ekologiya, mehnat xavfsizligi va axborot xavfsizligi talablari birgalikda ko'riladi.

Masalan, "omborxona jarayoni" auditida mahsulot identifikatsiyasi, saqlash sharoiti, yaroqlilik muddati, chiqindilarni ajratish, yong'in xavfsizligi, xodimlarning himoya vositalari hamda ombor axborot tizimiga kirish huquqlari bir tekshiruv doirasida baholanadi. Bu vaqtni tejaydi, audit sifatini oshiradi va jarayonning haqiqiy holatini kengroq ochib beradi.

Yagona rahbariyat tahlili

Rahbariyat tahlili ham standartlar integratsiyasida yagona bo'lishi lozim. ISO 9001 bo'yicha rahbariyat sifat tizimining samaradorligini ko'rib chiqadi. ISO 14001, ISO 45001 va ISO/IEC 27001 esa o'z sohalari bo'yicha natijalarni tahlil qilishni talab qiladi. Bularni alohida-alohida yig'ilishlarda ko'rish mumkin, ammo strategik qaror qabul qilish uchun integratsiyalashgan rahbariyat tahlili samaraliroq. Unda mijoz shikoyatlari, mahsulot nuqsonlari, ekologik ko'rsatkichlar, mehnat xavfsizligi hodisalari, axborot xavfsizligi insidentlari, audit natijalari, tuzatish choralari va resurs ehtiyojlari birgalikda tahlil qilinadi. Shunda rahbariyat muammoni parcha-parcha emas, balki tizimli sabablar asosida ko'radi.

Umumiy kompetensiya modeli

Standartlarni uyg'unlashtirishda xodimlar kompetensiyasi muhim o'rin tutadi. ISO 9001 xodimning bajaradigan ishiga mos bilim va ko'nikmaga ega bo'lishini talab qiladi. ISO 14001 ekologik xabardorlikni, ISO 45001 xavfsizlik madaniyatini, ISO/IEC 27001 axborot xavfsizligi intizomini talab qiladi. Integratsiyalashgan tizimda o'quv rejalari ham umumiy kompetensiya modeliga bog'lanadi. Masalan, operator faqat texnologik yo'riqnomani bilishi yetarli emas; u nuqson paydo bo'lsa qanday xabar berishni, chiqindini qanday ajratishni, xavfli holatni qanday to'xtatishni va axborot tizimiga kirish parolini boshqaga bermaslikni ham bilishi kerak.

Joriy etish bosqichlari

1. Mavjud holatni tahlil qilish: qaysi ISO standartlari talab qilinadi, qaysi jarayonlar umumiy, qaysi xavflar ustuvor, qaysi hujjatlar takrorlanmoqda.
2. Jarayonlar xaritasini tuzish va har bir jarayonga sifat, ekologiya, mehnat xavfsizligi va axborot xavfsizligi talablarini biriktirish.
3. Integratsiyalashgan siyosat, maqsadlar, risklar reyestri, hujjatlar ro'yxati, audit dasturi va boshqaruv tahlili formatini ishlab chiqish.
4. Xodimlarni o'qitish, ichki auditni o'tkazish va nomuvofiqliklar bo'yicha tuzatish choralari belgilash.
5. Tizimni rahbariyat tomonidan baholash va takomillashtirish (doimiy yaxshilash).

Muhokama

ISO 9001 ning boshqa ISO standartlari bilan uyg'unlashuvi tashkilotga uch asosiy natija beradi. Birinchidan, boshqaruv takrorlanishlari kamayadi: bitta audit, bitta risk yondashuvi, bitta hujjatlar nazorati va bitta tahlil mexanizmi orqali resurs tejraladi. Ikkinchidan, qarorlar sifati oshadi, chunki rahbariyat jarayonni faqat mahsulot sifati bo'yicha emas, balki ekologik, xavfsizlik va axborot jihatlari bilan birga ko'radi. Uchinchidan, tashkilotning barqarorligi kuchayadi: sifatdagi nuqson, ekologik buzilish, ishlab chiqarishdagi jarohat yoki axborot sizib chiqishi alohida-alohida emas, yagona risk boshqaruvi doirasida nazorat qilinadi.

Olingan natijalarni talqin qilishda muhim shartlardan biri — sertifikat olishni asosiy maqsadga aylantirmaslikdir. ISO rasmiy izohida menejment tizimlari bo'yicha sertifikatlash majburiy emasligi, ISO ning o'zi sertifikatlash bilan shug'ullanmasligi, muvofiqlik esa tashqi sertifikatlash organlari orqali baholanishi ko'rsatilgan. Shuning uchun integratsiyalashgan tizimning haqiqiy qiymati sertifikatlar sonida emas, balki jarayonlar barqarorligi, risklarning kamayishi, mijoz ishonchi, qonunchilikka rioya qilish, xodimlar xavfsizligi va resurslardan oqilona foydalanishda namoyon bo'ladi. Tadqiqotning cheklovi shundaki, 4 va 5-rasmlardagi ko'rsatkichlar shartli xususiyatga ega bo'lib, kelgusida real korxona ma'lumotlari asosida miqdoriy tasdiqlanishi maqsadga muvofiq.

Xulosa

ISO 9001 standarti boshqa ISO menejment standartlari bilan uyg'unlashish uchun qulay asos yaratadi, chunki u jarayonli yondashuv, rahbariyat mas'uliyati, riskka asoslangan fikrlash, hujjatlashtirilgan axborot, ichki audit, natijalarni baholash va doimiy yaxshilash kabi universal boshqaruv mexanizmlariga tayanadi. ISO 14001 ekologik mas'uliyatni, ISO 45001 mehnat xavfsizligi va xodimlar sog'lig'ini, ISO/IEC 27001 axborot aktivlarini himoyalashni, ISO 19011 esa auditning yagona metodikasini tizimga olib kiradi. Ularning ISO 9001 bilan birgalikda qo'llanishi tashkilotda integratsiyalashgan, resurs tejamkor va boshqaruv jihatdan aniq menejment tizimini shakllantiradi.

Tahlil natijalari shuni ko'rsatadiki, standartlarni mexanik ravishda yonma-yon joriy etish emas, balki yagona siyosat, umumiy jarayon xaritasi, yagona risklar reyestri, integratsiyalashgan audit va yagona boshqaruv tahlili orqali uyg'unlashtirish maqsadga muvofiqdir. Bunday yondashuv kelgusi tadqiqotlarda metrologik ta'minot, o'lchash ishonchliligi va laboratoriya menejmenti (ISO/IEC 17025) bilan kengaytirilishi mumkin.

ISO 9001 standartining boshqa ISO standartlari bilan uyg'unlashishi nima?

ISO 9001 standartining boshqa ISO standartlari bilan uyg'unlashishi — bu turli boshqaruv tizimlarini bir-biri bilan oson integratsiya qilish (birlashtirish) imkoniyatidir. Xalqaro standartlashtirish tashkiloti (ISO) barcha boshqaruv standartlari bir xil tilda gaplashishi va birgalikda muammosiz ishlashi uchun maxsus tizimni joriy qilgan.

Eng ko'p uyg'unlashadigan standartlar ISO 9001 korxonada sifatni ta'minlasa, u quyidagi standartlar bilan juda oson birlashadi:

ISO 14001: Ekologik boshqaruv tizimi (Atrof-muhitga zararni kamaytirish).

ISO 45001: Mehnatni muhofaza qilish va xavfsizlik texnikasi.

ISO 27001: Axborot xavfsizligi boshqaruv tizimi.

ISO 22000: Oziq-ovqat xavfsizligi boshqaruvi.

Xulosa qilib aytganda, uyg'unlashish — bu korxonada Integratsiyalashgan boshqaruv tizimi (IMS) yaratish poydevoridir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. ISO 9001:2015. Quality management systems Requirements. — Geneva: International Organization for Standardization, 2015. — 29 p.
2. ISO 19011:2018. Guidelines for auditing management systems. — Geneva: International Organization for Standardization, 2018. — 44 p.
3. ISO 14001:2015. Environmental management systems — Requirements with guidance for use. — Geneva: International Organization for Standardization, 2015. — 35 p.
4. ISO 45001:2018. Occupational health and safety management systems — Requirements with guidance for use. — Geneva: International Organization for Standardization, 2018. 41 p.
5. ISO/IEC 27001:2022. Information security, cybersecurity and privacy protection — Information security management systems — Requirements. — Geneva: ISO/IEC, 2022. — 20 p.